

ՎԱՐԴԱՆ ՀԱԿՈԲՅԱՆ
Բանասիրական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր

Բաց նամակ լիբանանցի
գրչեղբորս՝
Սարգիս Կիրակոսյանին

ՅՈԹՆԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆ ԿԱՄ ԾԻԱԾԱՆԻ ՀԱԶԱՐ ՈՒ ՄԵԿ ԳՈՒՅՆԸ...

Ինձ մոտ տպավորություն էր ստեղծվել պատանեկան տարիներին, թե Լիբանանի մասին կարող են գրել միայն աստվածաշունչ պոետները, քանի որ այն սրբազան հող ու երկիր է։ Եվ իմ այս մտորումը հիմք ուներ, որը Գրիգոր Նարեկացու «Մատյան ողբերգության» անգերազանցելի քերթողագիրքն է, ուր հեղինակը լեզուն «քաղցրացնում» է հիմնականում աստվածային անուններով։ Ու այդ անունների շարքում՝ Լիբանանը։ Մտքիս մեջ հոլովվում էր անընդհատ նարեկյան «...մայրիների անտառները ողջ Լիբանանի» տողը։ Եվ հանկարծ դու՝ Սարգիս Կիրակոսյան դպիրդ բազմաշնորհ, լիբանանցի յոթ (այս պարագայում թիվը ներկայանում է իր ամբողջ առասպելականությամբ) պոետների ծայնով արձագանքում ես մեր քերթության վարպետաց վարպետին. «Մայրիներուն ծիածանը»... Լիբանանի մայրիները սուրբ ու արդար են, այլապես ինչո՞ւ պիտի Նարեկացին նրանցից «գողի» իր կշեռքի լծակը, կշեռք, որի մի նժարում իր մեղքերն ու վիշտն է դնում, մյուսում... Արարատը։ Միայն դու, Սարգիս ջան, քաջակորով թարգմանիչդ կարող էիր «մայրիներու ծիածանը» դարձնել պոետական մի նոր կամար, որով լիբանանցի եւ հայ ժողովուրդները հարազատորեն կապվում են իրար՝ եղբայրական «թագ ու պսակի» մեջ, խորհրդանշելով աստվածամերձ Սաննին ու Արարատը։

«Գիրք հանձարեղ եւ զարմանալի»... Իր բառերով, անկասկած, այսպես պիտի ողջունեիր Չարենցը նման երեւոյթի ծննունդը, քանզի այն նորոյթ է ոչ միայն մեկ ազգի ու ժողովրդի, այլ համաշխարհային մշակույթի մակարդակով։ «Մայրիներուն ծիածանը» միանգամից դարձավ մեր բազմադարյա գրականության արժանավոր կոթողներից մեկը, կոթող անգուգական, որի ճարտարապետը հնուտ եւ նախագծողը Սարգիս Կիրակոսյանն այրն է՝ իր այս աշխատությամբ ու իր բարձրաթիւք գրականությամբ հայոց քերթողական արվեստի ու գիտական մտքի համար այլեւ թանկ մի անուն, հոգեւոր արժեքների ուրույն մի գանձարար...

Սարգիս ջան, իմ խանդավառությունը բխում է ոչ միայն իմ, այլեւ ամբողջ հայության սրտից, չէ՞ որ «էն գլխից» թարգմանությունը եղել է մեր զարգացման ու առաջընթացի ամենագործել ազդակներից մեկը, չէ՞ որ մենք այն ժողովուրդն ենք, որ Թարգմանչաց տոն ունենք եւ անգամ եկեղեցիներ ունենք Թարգմանչաց անվանումով։ Մի՞թե պատահական է, որ մեր մայրենի լեզվով գրված առաջին նախադասությունը՝ Մաշտոցի ձեռ-

քով, այն էլ՝ աստվածաշնչյան, եղել է թարգմանական: Դու քո արյան մեջ այս ամենի կանչը խորն ես զգում, պատասխանատվություն է դա դարերից եկող՝ բանի պատիվը բարձր պահող, որի շնորհիվ էլ ընտրությունդ ոսկեղեն ու, բնականաբար, խիստ ոգեղեն է, այսինքն, քո ազգին ես ներկայացրել այն պոետներին, որոնք իրենց հետ բերում են ոճ ու մտածողություն, անհատականացված խոսք, արդիականության խորը զգացողություն ու շունչ, ամեն մեկը՝ յուրովի մի աշխարհ, որն ավելի կատարյալ ու իրական է, ինչպես ասում են, քան «իրական աշխարհը»: Ավելին, հայ իրականության մեջ արմատավորվում ու պարարտ հող է գտնում «Շը-ըր» հանդեսը՝ մտքի ու բառի իր հեղափոխականությամբ, բոլորովին նոր աշխարհայացքով, ինչպես դա հայոց բանավեպի մեջ, գրեթե նույն ժամանակահատվածում, սկսեց անել մեր «Գարունը»՝ երջանկահիշատակ Վարդգես Պետրոսյանի խմբագրապետությամբ:

Ժամանակակից լիբանանյան բանաստեղծության մասին թուցիկ խոսք ասելը մեծ մեղք եմ համարում, երեւոյթին պետք է անդրադառնալ հանգամանակից եւ գիտական խորը վերլուծությամբ ու մեկնաբանություններով, ինչը, սիրելի Սարգիս, դու արել ես ժամանակին քո «Լիբանանյան անմիջական բանաստեղծությունը» խորագիր կրող ընդգրկուն աշխատության մեջ եւ, որի համար, հայ ընթերցողը երախտագետ է: Գիտես, արաբական արդի բանաստեղծությունը հոգեհարազատ է հայերիս՝ երեւոյթների մեկնման տխուր փիլիսոփայությամբ ու ցավագին, գրեթե վշտոտ հումորով, դառն ճակատագրի առաջ չխեղձանալու եւ ընդդիմանալու տոկունությամբ, պոետական տողերի ներքնատար շարժումները պայմանավորող հոգեկան անսպառ հարստություններով:

Իմ դրացիս՝ սիրելի Աբրահամը ճանչցալ վաղուց:

Ճանչցալ ես զինք իբրեւ ջրհոր մը,

բայց մարդիկ ամէն

կանցնին իր կողքէն առանց ըմպելու

իր զուլալ ջուրեն, եւ ո՛չ, եւ ո՛չ իսկ

իր մեջ քար մը, իր մեջ քար մը կնետեն:

Կամ.

Քարը երկինք է, բարի վայելում անոր, որ

ունի թեւեր:

Արաբական քնարերգության մեծագույն դեմքերից մեկը՝ Եուսեֆ Էլ-Խալը, պոետական հոգեկերտվածքի մեջ ներկայանում է որպես մի բացառիկություն՝ ստեղծված հատուկ բնության կողմից, որն իր ունիկալ նկարագրով ու գործունեությամբ կարողանում է հասնել ծայրագույն եզրերը իրարու բերող, հակադրությունների վրա կառուցված ներդաշնակությունները կանոնակարգող ներաշխարհի կատարելագործմանը, դառնում է բանաստեղծության, որ է՝ տիեզերական շարժում, ներքին իմպուլսը: Սա այն պարագան ու վիճակն է աստվածատուր, երբ պտուղը «սպանում» է ծաղկին, երբ բառը բանաստեղծին է «սպանում», եւ հաղթանակում են շարժումն ու ընթացքը տիեզերական:

Ես փորձում եմ Եուսեֆ Էլ-Խալի մտածողության առանձնահատկությունները բնորոշող նրա տողերը իրարու բերել՝ պարզելու բառի այդ մեծ Մոգպետի «գաղտնիքը»: Եվ ահա թե ինչ պատկեր է ստեղծվում ընթերցողի առաջ. «Պիտի քալեմ ես հիմա մինչեւ ավարտը երկրին՝ դաշտին

մեջ», «Սիրե դուն գիս նույնիսկ սերեն ավելի», «Ծիծերդ երկու գագաթներ են», «Բոլորս նոթի ենք մարմնին ու ծարավ ենք էատարրին հոգին», «Բազմության մեջ ոչ մեկ առաջնորդ է նշմարել», «Էշը կխոսի առանց հրաշքի», «Կինը կողքիս շրջագգեստ է ամուլ», «Ես գիշեր եմ եւ գողերը ինձի կսպասեն», «Մայթի վրա շիշ մը այսօր պիտի տնկեմ եւ պիտի կարծեմ, որ կին մըն է ան», «Ժամանակը կնստի հաշմանդամ՝ աշնան արեւուն մեջ», «Ճակատն իմ նծույգիս քամիին բռունցքն է», «Մարմինը լույս է արուար ծանին մեջ քաղաքի», «...եւ քարը չոր է հատակը գետահունին»... Այսպես անվերջ են երեւոյթների բացման այն բանալիները, որ միայն Եուսեֆ Էլ-Խալն է առաջարկում իր քնարերգության մեջ՝ իրեն վերապահելով արաբական «արդի բանաստեղծության պատրիարքի» պատիվը։ Ասել է թե՛ պոետի յուրաքանչյուր բառ ու միտք կողավորված է եւ հեղինակի անձնադրոշմով է կնքված։ Հիշում ես, Սարգիս ջան, ժամանակին «պատրիարքի» այս տիտղոսը շնորհվել էր Վիլյամ Սարոյանին՝ Զինգիդ Այթմատովի կողմից. «Մոսկվայի փողոցներով քայլելիս հետեւում եմ առյուծաբաշ Սարոյանին եւ բարի նախանձով լցվում հայերի հանդեպ՝ համաշխարհային արձակի նման պատրիարք ունենալու համար»... Մեծերն, իրոք, պատրիարքներ են, յուրաքանչյուրն՝ անգուգական ու անկրկնելի յուրովի։ Պատրիարք էր եւ ինքը՝ Զինգիդ Այթմատովը։ Մեր բանաստեղծությունը մեր հոգուց է գալիս, հոգի, որի «մանրակերտը» հենց տիեզերքն է։ Այդպիսի հոգի է Եուսեֆ Էլ-Խալը։

Արաբական պոեզիայի հետ, Սարգիս ջան, իմ առաջին հանդիպումը եղել է ուսանողական տարիներս, Բաքվում։ Զբոսայգում քայլելիս (այս մասին ես գրել եմ «Եղիցի լույս» թերթում), խաշամի մեջ գտել եմ «Սովետական գրականություն» հանդեսի մի հին համար, ուր պատահուովա՞ծ ու ցեխոտված էջերից մեկի վրա կարդացել եմ Կաբբանիի «Վայրի բանաստեղծություն»-ը։ Եվ թե պոետական իմ մտածողության ու գեղագիտական վերաբերմունքի մեջ ինչ ճիթներ ու շեշտադրություններ է մտցրել այդ գործը, բառերով հնարավոր չէ ասել։ Դա պատճառ հանդիսացավ, որ ես ավելի ուշադիր լինեմ արաբական բանաստեղծության հանդեպ։ Այնպես որ, Սարգիս ախպեր, իմ մոտեցումը քո կազմած, թարգմանած, մեկնած ու հրատարակած գրքի հանդեպ, խորն արմատներ ունի։ Եվ պատկերացնել կարելի է, թե որքան շնորհակալ գործ ես ձեռնարկել դու, ուղղակի, ասպետական խիզախություն ես դրսեւորել, որին էլ նոր փայլ է տվել մեր սիրելի Լեւոնի խմբագրական աշխատանքը։

Բանաստեղծությունը եթե չի գնում լեզվաշինության, առանց կանխամտածվածության, ուրեմն, չի կարող արվեստ լինել, քանզի լեզուն մտածողություն է, որ ամպայման իր հետ բերում է անձնադրոշմ, անհատականացված պատկեր ու նկարագիր։ «Բանաստեղծությունը հողմին ծաղիկն է»։ սա հենց գեղագիտական այն հիմնավոր ելակետն է, որի վրա բարձրանում է արաբական արդի բանաստեղծության մեծագույն նորարար Ատոնիսի բանաստեղծական արվեստը, պայմանավորում նրա աշխարհայեցողությունն ու երեւոյթները մեկնելու մետաֆիզիկական դաշտը։ Ատոնիսի բառն ունի ներքին դիմամիկա, որի հզորությունը գալիս է ոչ թե արեւից, այլ, ես կասեի, հեղինակի ներսում ապրող արեգակնային յուրօրինակ համակարգից։ Պոետն ստեղծում է մի եզակի աշխարհ, որի կառուցակարգը բոլորովին այլ օրենքներով է գործում, իսկ այդ «այլն» իր

մեջ ներառում է մի փիլիսոփայություն, որը հակված է մարդկային նոր քաղաքակրթության հայտնաբերման: Այդքան, ահա, անսովոր ու այդքան խենթ: Արքիմեդես ասել է՝ տվեք ինձ հենման կետ, եւ ես աշխարհը շուռ կտամ: Ատոնիսը «շուռ տվեց աշխարհը» ոչ թե հենման, այլ իր մեկնման կետով: Սարգիս ջան, երբեմն այն համոզմանն են հանգում Ատոնիսին ընթերցելիս, որ թվում է, թե նրա մեջ մեր ազգային էպոսից եկող ինչ-որ ծռություն կա, որ զարդարում է նրա բառն ու պոետական նկարագիրը:

Ես, իհարկե, ինչ-որ չափով տեղյակ եմ արաբական էպոս համարվող «Անտար Իբն Շադդադ» գործին, որը, ցավոք, կարդալու հնարավորություն չեմ ունեցել, սակայն գիտեմ, որ այն եւս ստեղծվել է գրեթե նույն այն ժամանակահատվածում, ինչ մեր «Սասունցի Դավիթը»: Մանավանդ, դրանից առաջ արաբները եւս ունեցել են իրենց հեթանոսական շրջանի հարուստ գրականությունը (մուալլական): Անկասկած, նրանց կյանքում նույնպես իր ծանր հետեւանքներն է թողել թուրքական տիրապետության շրջանը (1515-1798), «Երկրորդ վերածնունդն» այս ազգի կապվում է օսմանական լծից ազատագրվելու հետ, Նապոլեոնի եգիպտական արշավանքն, ինչպես ասում են, իր փրկարար դերակատարությունն է ունեցել: Իսկ եթե պոետը մեծ ու աստվածատուր է, նա ամպաման կիսում է մայր ժողովրդի ձակատագիրը: Սա հայերիս քաջ հայտնի է մեր դժվարին պատմությունից: Ուզում եմ ասել, որ իր արվեստում, այո, Ատոնիսը ներկայանում է որպես իր մայր ժողովրդի գտարյուն պոետը, այնպես որ, ամեն ազգի ընթերցող կարող է նրան իրենը համարել, քանզի միայն ազգայինը կարող է լինել համամարդկային: Այստեղ, իհարկե, քիչ «մեղավոր» չէ եւ հայոց բառ ու բանի նվիրյալ-թարգմանիչը. «Ես եմ գալիք արշալույսը եւ քարտեքը, որ ինքզինք կը գծէ», կամ՝ «Ես եմ կայմը եւ ոչինչ ավելի բարձր է ինձմեջ»... Ատոնիսի աշխարհում ամեն ինչ կանոնակարգված է յուրովի: Ուղղակի ցնցող են Ատոնիսի բանաստեղծությունները, դրանք շնչում են իրական աշխարհի երեւոյթների հետ ունեցած ներքին անհամաձայնությամբ, ուր խոսում է պոետին առաջնորդող հակասության ոգին, որը եւ, ի վերջո, հրաշագործում է՝ մեր տեսողականության դաշտը դարձնելով եզակի, մեր դիտողականությունը բազմապատկելով հոգեւոր լույսով: Եվ առանց կեցվածքների, նա քո աչքի առաջ հանձարեղորեն կերտում է ժամանակի ու դարի անսխալ կերպարը: Ահավասիկ. «... հրեշ մը, որ ծաղիկ բռնած կընթանայ»... Հողմը նա դարձնում է անցագիր, թռչունը՝ ճանապարհ: «Վարդով շփեք դեմքը գիշերուան»: «Զուրը քաղաքին դեպի ամրոցը փախուստ կուտայ»:

Ատոնիսի պայքարը անգիջում է՝ գեղարվեստական, ինչու չէ՝ նաեւ սոցիալ-քաղաքական, մշակութային համատարած գորշության ու միապաղաղության դեմ մոլեգնող, ավանդականության անվան տակ ծպտված ու դարն ապրած մզլաբառեր... Դա մի շրջան էր, երբ «բանաստեղծության տարածման ու ըմբռնման պատմեշ էր հանդիսանում անգրագիտությունը», ինչպես նշում են ժամանակակիցները: Հատկանշական ու համարձակ է Ատոնիսի դիտարկումը. «Արաբի բառի եւ գործողության միջեւ մեծ տարածություն կա: Մտածում ենք 20-րդ դարի երկրորդ կեսին, ապրում ենք 10-րդ դարի երկրորդ կեսում: Ներկան մոռանալու գնով արաբը մինչեւ օրս ապրում է անցյալով: Սա, անշուշտ, չի նշանակում, որ անցյալից խզվել է պետք, այլ անցյալն ըմբռնել ներկայի ու ապագայի ոգով»: Պոե-

տի հիասթափություններն անգամ արգաստվորվում են իմաստասիրությամբ. «...*իմաստը արելուն կպատահի որ ծածկէ զայն ստվերը պատի մը*»: Աշխարհը «վիճակների պատկերներում» պարզում է իր պարադոքսները. «*Չեմ կասկածիր. ծիերը, որ առասպելներ թամբեցին, իրենց ասպետները կը սպաննեն*»: Եվ հիացնունք է շարժում, Սարգիս ջան, քո տաղանդի զորությունը. այդքան տարբեր, այդքան իրարամերժ, այդքան հակասական եւ միաժամանակ իրար ներքին երանգներով լրացնող, իրար ընդգծող անհատականություններին՝ ինչպես ես կարողացել թարգմանել այնպես, որ ամեն մեկը պահպանի իր եզակի դեմքն ու ծայնը, լեզվական կոլորիտը: Քո մեջ ապրող սքանչելի պոետը, հմուտ թարգմանիչն ու խորագիտակ գիտնականը, ոչ միայն չեն խանգարել, այլեւ հրաշալիորեն լրացրել են իրար, որ արդյունքն այսքան գեղեցիկ լինի: Այս պարագայում «*թարգմանել*» բառը երեւի տեղին չէ, գուցե թե ճիշտ կլինի օգտագործել «*փոխադրություն*» հասկացությունը, որին դիմում էին հաճախ (դրա իրավունքն ունենին նրանք) մեր դասականները՝ Աղայան, Թումանյան, Չարենց, Շիրազ, Սեւակ... Ծաղիկների, գույների, մեղեդիների այնպիսի մի պոլիֆոնիա է ներկայացնում «Մայրիներուն ծիածանը», որ հոգիդ կախարհում է միանգամից, բառը մեկեն ներկայանում է որպես անօրինակ սիրո եւ ցավի մի ուրույն ծիսակատարություն: Խնդրեմ. «*Ի՞նչ բան արդեօք կը փոխուի, եթե սերը իր ջութակը կոտրե եւ քայե բոպիկ ոտքով իր բեկորներուն վրայ*»: (Գիրքը թերթում հիմա ու գրում եմ խոսքս, Սարգիս ջան, հասել եմ արդեն Շաուգի Ապի Շագրա սքանչելի պոետին, որի մասին եւս սիրտս լիքն է ասելիքով, բայց տեսնու՞մ ես, չեմ կարողանում «արծնել» Ատոնիսից):

Բարձր լեռնագագաթները, անշուշտ, մեկը մյուսի բարձրությունն են պայմանավորում իրենցով: Պոետները եւս լեռան «օրենքներով» են առաջնորդվում:

Շաուգի Ապի Շագրա: Սարգիս ջան, այս պոետին ընթերցում եւ այն մտքին եմ հանգում, որ աշխարհի ոչ մի իսկական գրող չի կարողանում իրեն տեղավորել գրական այս կամ այն սեռի ու ժանրի «կադապարի» մեջ, եւ ամպայման տեղի է ունենում կարծրատիպերի ջարդ, ինչպես դանկատելի է նաեւ Շաուգի Ապի Շագրայի պարագայում, մանավանդ, որ նա բնույթով ու էությամբ մշտապես խուսանավում է այն ամենից, ինչն արդեն հայտնի է, ինչպես դու ես իրավացիորեն շեշտել, նա արտասովոր խոսքի երկրպագու է: Նորի արքա: Իսկ դա նշանակում է, որ Շաուգի Ապի Շագրայի խոսքն այնքան ինքնատիպ ու անձնահատուկ է (անհատականացվածության առումով), որ կարելի է այն գրել միայն նրա՝ Շագրայի տան դռան վրա. «*Բառեր՝ տանս դրան*»: «*Աղքատներուն տոպրակը*», «*Թագավորին քայլերը*», ապա, արդեն 1962-ին հրատարակված «*Ջուր՝ ընտանիքին ծիուն*» գրքերը «մատնում» են հեղինակի գեղարվեստական մտքի բազմամիտվածությունը՝ թե սոցիալական, թե քաղաքական, թե գաղափարական եւ բազմաթիվ այլ առումներով: Եվ ոչ միայն: Նա գրականություն է բերում ոչ ծամծմված թեմաներ, առաջադրում է համարձակ գաղափարներ, ավելին «ոչ պոետական» հասկացություններ է պոեզիայում արմատավորում՝ նորույթն ու թարմը (թող եւ՝ ինչ-որ տեղ անընդունելի ու անընտել) դարձնում իր դրոշակը: Եվ այս ամենը չէր կարող աննկատ մնալ ժամանակի երեւելիների ուշադրությունից: Ինձ այնքան սր-

տամոտ է, Սարգիս ջան, Շագրայի «Ջուր՝ ընտանիքին ծիուն» խորագիրը, եւ այնքան հայկականություն կա այդ «ընտանիքի ծիուն» կերպարում: Եվ ճիշտ ես դու, Սարգիս ախպեր, հազար անգամ ճիշտ, որ կապ ես տեսնում Արթուր Ռեմբոյի եւ «լիբանանյան բանաստեղծության այս «չարածձի տղայի» միջեւ»: Այդ կապի անունը խիզախությունն է ու սխրանք: Հրանտ Մաթեոսյանը Չարենցին համարեց «մեր գրականության քաջ տղան»: Պոեզիան ընդվզում է ու ոգու պայքար, եւ որքան շատ են լինում «նրա վրա» հարձակվողները, նշանակում է նույնքան նոր է այն ու ինքնատիպ: Բոլոր աղմուկները գնացին-հավվեցին ժամանակի մուծ-մշուշում եւ արդյունքում մնաց միայն գեղարվեստական մտքի ինքնատիպ բանածեւումը. «Հրաշք մը պատահեցավ: Այծս թռավ կաթի դուլլին հետ: Պատկերներն ու գրիչները իրեն հետ տարավ»: Կամ. «Տիար պահակ, երեք հատիկ կեռաս գողցանք եւ ծառը վերջացավ»: Չգիտեմ ես, դու ուշադրություն դարձրե՞լ ես, արդյոք, Սարգիս, որ Շագրայի պոեզիան իր պատկերավորությամբ ձեռնոց է նետում Դալիին: Եվ Շագրան էլ կարող էր մեծ գեղանկարչի պես ասել. «Ես խելագարներից տարբերվում եմ նրանով, որ ես խելագար չեմ»: Ասվածի առհավատչյան կարող է հանդիսանալ պոետի ցանկացած տողը՝ նրա ցանկացած ստեղծագործությունից: Եվ դա լավ է, քանզի աշխարհը վերջապես ձերբազատվում է մտքի հնոստիքից ու ցնցոտիներից. «Արցունքը սրճարանն է ընկերներուն»...

Գեղագիտական այն մեծ բավականությունը, որ ստանում եմ «Մայրիներուն ծիածանը» յոթներգությունից (Թումանյանը կասեր՝ օխտը ծաղկից ծաղիկ քաղել, կապել սիրո ծաղկեփունջ), ունի նաեւ մի ուրիշ գաղտնիք, Սարգիս ջան, որի մասին խոսքս չեմ վերջացրել դեռ: Դա քո գիտական ու գեղարվեստական մտքի այն համադրական շաղախն է, կուռ խոսքը, որն իր խորընթաց դիտարկումներով, մեր ոսկեդենիկ լեզվի նրբանուրբ հյուսվածքներով ու իմաստասիրությամբ, զգացումի ու ասելիքի բազմաշերտությամբ, ժամանակակից արաբական, հայկական, եվրոպական եւ ընդհանրապես, համաշխարհային պոեզիայի անսպառ իմացություններով ուղեկցում է ընթերցողին, առանց պարտադրական գնահատականների ի ցույց դնում լիբանանյան քնարերգության անվիճելի գոհարները:

«Մայրիներուն ծիածանը» դարձել է իմ սեղանի գիրքը եւ, ինչպես մեր «նորագույն գրականագիտության օրենսդիր» Սերգեյ Սարինյանը կասեր, ընթերցելու վսեմ հաճույքն ինձ չի լքում: Որքան հյուրեղ է գրքի լեզուն ու ձոխ, լեցուն կյանքի ավիշներով ու բաղադրատարրերով: «Ազատ բանաստեղծության սրբազան կրակին քուրմը» պատկերավոր վերնագրի տակ խոսքդ Ունսի էլ-Հաժի մասին սկսում ես այսպես. «Ունիս էլ-Հաժ կը յայտնագործէր իր երկրորդ կէսին ամբողջական, անփոխարինելի ու գերազնիւ էութիվը եւ կ'արարէր իր առասպելը նոր ու նորակերպար էգ առաքելուհին: Առաքելուհի մը, որմէ ծնունդ կ'առնէր բանաստեղծութիւնը, կ'ըլլար տիեզերական խորհուրդ ու պատարագ, որ կը դառնար առանցք եւ իմաստ գոյութենական, որ կը քակէր հանգոյցները «սեւ կախարդութիւններ»ուն, որուն ձեռքը կ'ողջունէր սէրը, որ կը լուսաւորէր խոհն ու իմաստութիւնը, որուն հայեացքին տակ աշխարհը կը վերածուէր ցորենի հասկերու, որուն շրթներէն կարկաչող գետը կը վազէր դէպի աներեւոյթ հորիզոնները հոգիին, որուն հոգիին պրիսմակին ընդմէջէն բանաստեղծը գնատուած կը ճանչնար, կորուսեալ մարդը կը գտնէր, մինչ ան կը յաղթէր

հոգեկան ու էութենական իր ջինջ ու լուսաշառայլ արժանիքներով եւ իր վերադարձը կը յայտարարէր»: Քեզ հետ միասին նաեւ ընթերցողին ես դարձնում պոետական սխրանքների մասնակից: Եվ դա, պիտի ընդգծեմ, շատ կարելու է:

Խոստովանենք մի պարզ ու հանրահայտ ճշմարտություն՝ տիեզերքում չկա առավել մեծ ու ընդունելի աստվածային այլ մի շնորհ, քան ազատությունն է, ամեն առումով, իսկ ինչ վերաբերում է բանաստեղծությանը, ապա այս ասպարեզում՝ առավել եւս, անփոխարինելի արժեք է այն: Չհիշելու իրավունք չունենք՝ մեր հեթանոսական գոհարներն ազատ բանաստեղծության անգերազանցելի նմուշներ են, մի-մի գլուխգործոցներ: Եվ պիտի շեշտենք, որ վերլիբրը ոչ թե սոսկ ձեւ է, այլ, ինչպես ժամանակին իրավագիորեն նկատել է Ուիթմենը, աշխարհայեցողություն է: Հենց այս սկզբունքով եմ ես փորձում հասկանալ Ունսի Էլ-Հաժին:

Համաշխարհային գրականությունը սիրերգության պակաս երբեք չի զգացել, առավել եւս՝ հայ գրականությունը (նույն այդ համապատկերի մեջ): Կրկին դառնանք մեր «Գողթան երգերին», ինքներս մեր ներսը նայենք.

*Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս ի սեաւըն գեղեցիկ,
Եւ հանեալ զոսկեօղ շիկափոկ պարանըն
Եւ անցեալ որպէս զարծուի սըրաթեւ ընդ գետըն,
Եւ ձգեալ զոսկեփօղ շիկափոկ պարանըն՝
Ընկեց ի մեջք օրիորդին Ալանաց,
Եւ շատ ցաւեցոյց ըզմէջք փափուկ օրիորդին,
Արագ հասուցանելով ի բանակըն իւր:*

*Տեղ ոսկի տեղայր ի փեսայութեանն Արտաշիսի,
Տեղայր մարգարիտ ի հարսնութեան Սաթենկանըն:*

Եվ այս տողերը գրվել են «Երգ-երգոց»-ից շատ դարեր առաջ՝ դառնալով մեր ազգային սիրերգության անկյունաքարն ու մեղեդին առաջին: Ես չգիտեմ, Սարգիս ջան, մուսլլականտը (արաբական հեթանոսական երգեր) ունի՞, արդյոք, սիրո մոտիվներ: Երեւի թե՛ ունի, որովհետեւ այլ կերպ չեմ էլ կարող պատկերացնել, մանավանդ, որ ըստ Կարիկ Պասմաճյան երանելի պոետի ու մեկնաբանի, այդ «մուսլլականտը» բառացիորեն թարգմանվում է այսպես՝ «կախվածներ», այսինքն, դրանք այն գործերն էին, որոնք Մեքքայի «կրոնական կենտրոն Կաաբայի պատին», որպես լավագույն քերթվածներ, ոսկետառված կախվում էին, որ ամբողջ արաբական աշխարհը վայելի: (Անկեղծ ասած, ես երագում եմ, Ստեփանակերտում (հայոց Վաչագան արքայի ժամանակ՝ Վարարակն) նման սյուն տեղադրվի ամենամարդաշատ մի վայրում, եւ տարվա ամենալավ բանաստեղծությունը «կախել» այնտեղ): Դառնամ, սակայն գլխավոր ասելիքիս. մարդկությանն այսօր դժվար է զարմացնել սիրո թե՛ ու կրակոտ բանաստեղծություններով, բայց, ահա տես որ, Ունսի Էլ-Հաժին իր չափազանց ինքնատիպ, եւ կասե՛ի՝ անզուգական, սիրերգությամբ շարժում է նորեն քարացած միտքն ու սիրտն աշխարհի: Ես, անշուշտ, եթե դրա իրավունքն ունենայի Եուսեֆ Էլ-Խալի, Ատոնիսի (իսկապես որ՝ Միհիար), Շագրայի, Ապպաս Պայտունի եւ ուրիշ արժանավոր անունների կողքին համաարաբական (ինչու՞ ոչ համաշխարհային) Բանապատից կկախեի

եւ Ունսի Էլ-Հաժի գործերից, հատկապես «Փոթորիկը», «Եթե կուգես ծի հեծնել», «Ստածումները, որ դեպի քուն կու գան», «Ստորագրեալս՝ Ունսի Էլ-Հաժ», «Ինչ հիշեցիր ոսկիով ինչ ըրիր վարդով», «Առաքելուհին՝ մինչեւ աղբիւրները երկարող իր վարսերով» գործերը:

Հիրավի, հզոր թափի, ազատության ու ուժգնության բանաստեղծ է Ունսի Էլ-Հաժը: Եվ, միաժամանակ, եզակի իմաստասեր է նա. «Ձին ծիավորն է ծիավորին»: Այդպես է միշտ եղել, այդպես էլ կա՝ բանաստեղծի «աննյութեղեն շինվածքն» իր մեջ պարունակում է բոլոր այն երկրային ու վերերկրային հատկանիշները, որոնք շաղախված են աստվածային շնչով: Ու այստեղ է, որ առաջին պլան է մղվում նորարարությունը: Ես խորապես համոզված եմ՝ յուրաքանչյուր բնատուր տաղանդ նորարար է «էն գլխից», եւ եթե ավանդականությունը չի շնչում նորարականությամբ, ուրեմն, ոչ միայն ավանդականություն է, այլ նաեւ, թող ներվի, ոչինչ է, զուրկ է բանաստեղծության միջոցով տիեզերական շարժումը կանոնակարգող ամենասովորական հատկանիշներից անգամ: Կարծում եմ իմ այս մտքի հետ դու համաձայն ես, Սարգիս ջան, քանի որ արաբ պոետների նշանավոր յոթնյակից ում էլ ուզում ես ներկայացնել, չես մոռանում նրա ինքնուրույնության ու մեծության գլխավոր առանձնանիշը՝ նորարական ոգին, ամպայման շեշտել: Եվ դա համարում եմ բնական ու օրինաչափ:

«Նորարութեան նշաններուն խիզախ խորհրդակատար» Փօլ Շաուլը գրում է.

*Ցեղախումբը ունի կողմնացոյցը արիւնունին
երազը ունի կողմնացոյցը արշալոյսին
ժողովուրդը ունի կողմնացոյցը մոռացումին
մարմինները ունին կողմնացոյցը փամփուշտին*

Ընդամենը չորս տողի մեջ պարաֆրազ–խտացված է աշխարհի փիլիսոփայական պատկերը: Շաուլի ընտրած պոետական ձեւը բովանդակություն է, բովանդակությունը՝ ձեւի իմաստություն, իմաստը նրա տողերի մեջ հանդես է գալիս որպես բառանյութի հաղթահարում, ոգեղենության անօրինակ դրսեւորում.

*պաշարուած ես – օդն է պատերդ
պաշարված ես – ջուրն է պատերդ
պաշարված ես – կրակն է պատերդ
պաշարված պաշարուած պաշարուած
Տարրերը սահմաններ կը դնեն տարրերուն
դէմքը դէմքը կծգէ վար
ծեռքը մատերը կը բանտարկէ*

Գունաբառային հագվագյուտ զգացողությամբ է օժտված Փօլ Շաուլի ամբողջ քնարերգությունը, այնքան նուրբ է նրա գրիչը մոտենում սովորական բառին, որ, թվում է, ձեռքին բժշկական... նշտար է, որի մի թեթեւ հպումով երեւոյթները կենդանանում-կախարդվում են, առնելով նոր շունչ ու ոգի: Եվ ինչպես ժամանակակից պոեզիայի իր մեծ ուսուցիչները, Փօլ Շաուլին էլ աշխարհակերտման նյութի որոնումը չի սահմանափակում «բանաստեղծական» համարվող հասկացություններով, ավելին, ամենապարզ, ամենահասարակ, սովորական աչքի համար դժվար տեսանելի բառը նա պոեզիա է բերում. «Վերջավորությունը աչքերուն պտուղ մըն է կիյնայ եւ չի հասնիր»:

Ինձ՝ որպես ընթերցողի, մեծապես հուզում է այն հանգամանքը, իսկ

դա ընդգծված ձեւով նկատվում է յոթնյակը միավորող դասակի յուրաքանչյուր ներկայացուցչի մոտ, որ ամեն մի գրող ունի գեղագիտական միտքն ու մտածումը մարմնավորելու իր անձնադրոշմ բանաձեւը («անձնադրոշմը» քո բառն է, շատ հավանեցի), մտքի իր կողմն ու բանալին: Արիստոտելյան ճշմարտությունը բոլոր ժամանակների համար էլ մնում է անգերազանցելի՝ պոետները մեծ են լինում ոչ թե նմանությամբ, այլ տարբերությամբ: Այնպես որ, հեռավոր ախպերս, քո կատարածը հերոսականություն է՝ հայ ընթերցողին ես ներկայացրել մի աստղաբույլ, ուր ամեն մեկն ունի տիեզերական իր սուվերենությունը եւ, այս պարագայում, եթե քեզ համարում եմ հմուտ *տիեզերաբան*, ուրեմն՝ տեղին է խոսքս (կատակով ասեմ, որ մեր Անանիա Շիրակացին, որ աստղերի գիրքն է կարդում միշտ, նույնպես «գնահատանքիս» դեմ չէր լինի)... Կարդում եմ արդի արաբական քնարերգության մեծերին եւ մտածում՝ կա՞ ավելի հզոր կամուրջ, քան գրիչն է ճշմարիտ գրողի, որ ժողովուրդներ է կապում իրար՝ *խոսքի գործով*, ավելի կոնկրետ՝ *խոսքուգործով*: Խոսքը հենց ինքը Աստծո բանն է: Սարգիս ջան, քո արածը, հիրավի, *մեծ բան է*:

Ինձ համար մի առանձնակի տոն է Ապպաս Պայտունի պոեզիան՝ թախծահյուս, տազնապներով լեցուն՝ մարդու հանդեպ, մարդու համար, ողբերգական ռիթմերի նոր հյուսվածքով, դիեոգենեսյան տրամադրության «վերջնագրերով»:

*Կը նստիմ շրջապատուած
բոլոր անոնցմով
որոնք գիս ըրին
միայնակ:*

Մեկ ուրիշ բանաստեղծություն.

*Նաւերը գծուած են ջուրին վրայ
եւ ջուրը չի շարժիր
գգուշանալով անոնցմե:*

Խիստ ինքնատիպ է Ապպաս Պայտունի գեղագիտական դավանանքը. «Կը սիրեմ քեզ *խօսք բոսիկ*»: Եվ մանրաքանդակների այս անգերազանցելի վարպետը ոչ պակաս հաջողությամբ է վրձինը շարժում նաեւ ծավալուն եւ համեմատաբար «լայնամետրաժ» կտավների վրա՝ տալով անսահմանի իր «սահմանումները». «Թռչունը պատրուակ չէր, աստղերը պատճառ չէին», «Անունս կգնդակահարուի դրան ետին», «Ձմրան ցուցասրահին մերկուհիները», «Թարթիչներ», «Բաներ, որ երկու լեզուով անկարելի է ըսել», «Նմանողութեամբ թռչուններուն», «Տիգրիս», «Խավարին իշխանը», «Կյանքը փախուստ տուալ»... Միանգամայն իրավացի ես դու, Սարգիս, երբ Պայտունի մասին գրում ես. «... կը բաժնե մտերմությունը առտնին առարկաներուն եւ կը գրէ բիրտ ու անհեթեթ միջավայրին մերօրեաց դիւցազներգութիւնը»:

Բանաստեղծ, այսինքն՝ հավերժական որոնող: Իմ տեսակետն է, որ միայն իմը չէ: Ես գտնում եմ, որ բանաստեղծությունը ոչ թե այնտեղ է, որտեղ ինքը գտնվում է, այլեւ գուցե թե՛ ավելի խորը այնտեղից, որտեղ, իրոք, ինքը գտնվում է: Անվերջ՝ ավելի: Պեղել, պեղել, պեղել... Յուրաքանչյուր գույն՝ հայ ընթերցողին ներկայացված այս կախարդական «Ծիածանի» մեջ, ունի բացառիկության իր չօրինավորվող օրենքն ու օրինաչափությունը, եւ ոչ թե ամեն գույն հազար ու մեկն է, այլ հազար ու մեկ ան-

գամ էլ որ նայես՝ միշտ տարբեր է, լույսի նման՝ անբռնելի, «արցունքները»... երազարան: Իսկ գրողը ոչ թե «բառեր է շարուն», այլ անձրեւներ է բանաստեղծում, ինչպես ինքը՝ Ուատիի Սաատէն:

*Կասկածելի աւագ մըն է
իրական երկինքի մը տակ
եւ բանաստեղծ մը կը հրամձնէ նարինջը իր գլխուն
շատ քիչ բառերով առաջին պոհեմին*

*Ուրիշ մարդ մը
կը փորձէ քերթութներ գրել
եւ առատ անձրեւներ:*

Ուատիի Սաատէն բառի ներքին տարածքներն ընդլայնում է հորիզոնի հաշվին, եւ ժամանակը, որ մեզ ներկայանում է նրա արձակ բանաստեղծություններում ու պոետական գործերում, հոգու մի ամբողջական խճանկար է: Նրա մտածողական համակարգի մեջ պատկերը աշխարհի ճանաչելիության բոլորովին նոր տարրեր ու մոտեցումներ է բերում: Այսպես, «Բարձր բոյներ» քերթվածի մեջ գրում է. «Անոնք որոնք երկնամերձ ծառեր ճանջցանք յարդ եղան երբ տխրեցուն թռչունները իջան եւ գիրենք բարձրացանք իրենց կտուցները»: Թեմատիկ մուտացիաները հարստացնում են նրա ներկայակնը եւ սոցիալ-տնտեսական ու քաղաքական կյանքը պայքարի՝ նոր դիրքեր է մտնում գեղարվեստական պատկերի մեջ, որը եւ առավել արժեւորում ու բարձրացնում է բանաստեղծության գործառնական դերակատարությունը: Մտքի հորդաբուխ ընթացքը պտույտի ու շարժման մեջ է դնում Ոսկե հատիկն այլուրող ջաղացքարը, մանավանդ, որ, այս դեպքում առնչվում ենք մեր գրականության մեջ ցավով արմատավորված հարկադիր գաղթի թեմային («Երկիրներ»):

*Անունը ջուրեն առաւ
եւ հեռացաւ
եւ փրփուրները որ տեսանք ալիքին վրայ
իր մարդերն էին
եւ խոտը՝
անոնց անդամները
Երկիրներ
այրերն իրենց կը գաղթեին*

Այդ իսկ պատճառով անոնց կիները կամուսնանային ծառերուն հետ: Թեեւ խոսքս երկարեց, սակայն չեմ կարող չնշել գրող Ուատիի Սաատէի «Գիշերը եղբայրներ չունի» ստեղծագործության, մանավանդ, նրա մի փոքրիկ (5-րդ) հատվածի մասին, որը իր խորությամբ ու ասելիքի կշռով անընդգրկելի է եւ էպոսի տպավորություն է թողնում՝ խորն արծարծելով մարդ-մահկանացուի դրաման:

*Թիթեռը սիրոյ կը թռի հեռու
փոքր արծակուրդ մը իր ուսին վրայ
Բայց իմ ձեռքս բանալիներն իր կորսնցուց:
Կերկարիմ
անուններու պարիսպն է վար
եւ ամպ մը որ ձեռքի կը նմանի
Կը բարձրացնէ ինձի համար շապիկը ծմռան:*

Թարգմանությունները մեր գրականության վերընթացի ճանապարհին իրենցով նշանավորում են զարգացման որոշակի մակարդակ ու աստիճան, ճաշակ են բարենորոգում: Եվ ձիշտ էր Սեւակի պահանջը՝ սեփական յուրում չտապակվելու մասին: Ինչ կլինեի մեր գրական-գեղարվեստական միտքն այսօր, եթե հայերեն չունենայինք Դոստոևսկի, Տոլստոյ, Շեքսպիր, Մոլիեր, Ֆոլքներ, Հեսսե, Ուիթմեն, Էլիոթ... Եթե չունենայինք մեր լեզվով թարգմանված «Հին Արեւելքի պոեզիան», «Անգլո-ամերիկյան պոեզիան»... Ո՞ր մեկը թվել... Այսօր արդեն՝ «Մայրիներուն ծիածանը»: Ապրես, ախպեր: Միշտ այդպես՝ ծեռքդ ամուր, ոգիդ՝ բարձր:

Վերջակետից առաջ՝ իմ մի ցանկության մասին. կուզենայի մուսուլականները թարգմանված տեսնել հայերեն լեզվով ու առանձին գրքով տպագրված (եթե կարիք լինի՝ Արցախում կիրականացնենք հրատարակչական գործը): Առայժմ՝ այսքանը:

Վարդան Հակոբյան

Հ.Գ.

Սարգիս ջան, ես մի ամիս առաջ նամակ եմ ուղարկել քեզ, մինչեւ հիմա արձագանք չկա, երկտողս չե՞ս ստացել, արդյոք... Խնդրում եմ՝ տեղյակ պահել:

РЕЗЮМЕ

Семехвалебность или тысяча и один цвет радуги (открытое письмо ливанскому собрату по перу Саркису Киракосяну)

Вардан Акопян

В статье рассматривается значимость книги ливанского армянина, поэта, литературоведа и переводчика Саркиса Киракосяна “Радуга кедров”, включающая переводы современных арабских поэтов.

SUMMARY

Seven Encomiums or a Thousand and One Colour of the Rainbow (an open letter to my Lebanese pen friend Sargis Kirakosyan)

Vardan Hakobyan

The article reveals the significance of “The Rainbow of Cedars” by Lebanese Armenian poet, literary critic and translator Sargis Kirakosyan. It includes the translations of contemporary Arabian poets.